УДК 811.161.2'373.46

Т. П. Кравченко

СПЕЦИФІКА ПРИСТОСУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ АГРОЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ ДО КАТЕГОРІЇ РОДУ

Кравченко Т. П. Специфіка пристосування запозичених агроекономічних термінів до категорії роду.

У статті розкрито особливості адаптації запозичених агроекономічних термінів до категорії роду і встановлено, що вони набувають родових ознак в українській мові автоматично та формально, здебільшого за фонетичним оформленням. З'ясовано на прикладі аналізованих термінів, що не існує відповідності у вираженні категорії роду в мові-реципієнті та в мові-донорі.

Ключові слова: **запозичений термін, мова-рсципієнт, мова-донор, граматичний рід.**

Кравченко Т. Ф. Специфика приспособления заимствованных агроэкономических терминов к категория рода.

В статье раскрыты особенности адаптации заимствованных агроэкономических терминов к категории рода и установлено, что они приобретают родовые признаки автоматически и формально, преимущественно но фонетическому созвучию. Доказано на примере анализируемых терминов, что не существует соответствия в выражении категории рода в языке-реципиенте и в языке-доноре.

Ключевые слова: **заимствованный термин, язык-реципиент, язык-донор, грамматический род.**

Kravchenko T. P. Borrowed agricultural and economical terms adaptation specific to the category of gender. The article deals with the problem of peculiarities of adaptation of agricultural and economic borrowing terms to the category of gender. It is prescribed that they automatically acquire gender characteristics in Ukrainian language and formally in phonetic. The author proved an examples of analyzed terms that there isn't compliance in expression of category of gender in language-recipient and language-donor.

Key words: **borrowing term, language-recipient and language-donor.**

Обов'язковим складником процесу освоєння іншомовної лексичної одиниці є морфологічна адаптація, суть якої полягає в підпорядкуванні запозиченого слова правилам, властивим певній частині мови у граматичній системі мови-реципієнта та внесення нової лексичної одиниці іншомовного походження до парадигматичного ряду, характерного для відповідної частини мови в системі цієї мови. У мовознавчій літературі висловлювали думку про те, що перевага в певній термінології тієї чи тієї частини мови значною мірою залежить від особливостей самих галузей знань, від того, які категорії понять термінують у цій сфері (процеси, предмети, якості та ін.). Кількісна перевага субстантивних утворень серед новотворів будь-якої мови зумовлює і їхню перевагу серед запозичених лексичних одиниць, які задовольняють потреби певної мови в номінативних засобах для позначення нових явищ та понять, насамперед у термінологічній сфері. Проаналізувавши всі іншомовні терміни, запозичені українською мовою, що ввійшли до складу агроекономічної термінології, можемо констатувати, що абсолютна більшість із них, десь близько 98 %, належить до класу іменників. В українській мові, як і в будь-якій іншій, «в основу виокремлення іменника покладено ономасіологічну категорію предметності» [2, с. 47]. Однак граматичні категорії, у яких вона реалізується, мають свою специфіку в різних мовах.

Усім мовам властиве природне розмежування назв істот за статтю (жіночою та чоловічою), проте не всім їм притаманна граматична категорія

© Т. П. Кравченко, 2011.

роду, а лише тим, у яких вона має формально-граматичне вираження. У системі латинської, а пізніше німецької, французької та української мов категорія роду іменників дістала як семантико-граматичне, так і формально-граматичне вираження. Сучасна англійська мова не має граматичної категорії роду іменника, оскільки немає поділу іменників за граматичним родом на основі їх морфологічних ознак.

В українській мові «категорія роду іменника - несловозмінна (класифікаційна) самостійна морфологічна категорія, яка в типових виявах має диференційовану сукупність афіксів (флексій і суфіксів) для свого вираження, поєднує семантико-граматичний зміст назв істот на ґрунті їхнього стосунку до біологічної статті або недорослості та формально-граматичний зміст назв неістот і складається з грамем чоловічого, жіночого і середнього роду» [2, с. 85]. Іменники множинної форми значення роду не виражають, як і будь-який інший іменник, ужитий у формі множини.

Граматичний рід у сучасній українській мові визначають семантично, або за граматичними ознаками іменника, передусім характером основи та системою флексій, словотворчих суфіксів, а також за синтаксичним зв'язком з іншими словами в реченні. Він виконує важливу функцію узгодження в організації слів у реченні. Оскільки в українській мові рід є граматичною ознакою іменника, то запозичення-іменники з інших мов мають бути трансформовані на українському мовному ґрунті й співвіднесені з одним із трьох граматичних родів на підставі різних аналогій.

Входячи до української агроекономічної терміносистеми, запозичені терміни-іменники здебільшого автоматично набувають родової належності. Категорія роду терміна-запозичення в мові-реципієнті та в **мові**-джерелі, якщо вона наявна, може як збігатися, так і відрізнятися, оскільки не існує міжмовної ідентичності у вираженні категорії роду. У латинській, німецькій та українській мовах співвідношення та розподіл за родами зовсім відмінний. Щодо цього О. А. Лисенко зауважувала: «У зв'язку з етимологічною строкатістю запозичень та індивідуальними шляхами їх проникнення у мову не існує загальних правил та єдиних пояснень, чому те чи інше слово стало в українській мові належати до того **чи** іншого роду» [3, с. 73]

Рід агроекономічних термінів-запозичень може залежати від семантики, зазвичай назви осіб за фахом та видом діяльності в українській **мові** мають чоловічий рід, напр.: *фермер* — англ. *farmer; менеджер* - англ. *manager; трейдер* — англ. *trade; лендлорд* — англ. *landlord; інжиніринг* - англ. *engineering; акціонер* - нім. *Aktionär; аграрій* — лат. *agrarii; емфітевт* — лат. *emphyteus* та ін.

Вагоме значення для встановлення роду терміна-запозичення має його формально-граматичне вираження, зокрема закінчення. Домінантною

©Т.П. Кравченко, 2011.

для жіночого роду **є** перша відміна з її вирізнювальною в називному відмінку флексією **-а,** напр.: *преференція* - фр. *la preference; парцела* — фр. *la parcelle; ферма* - фр. *la ferme; рента* - нім. *die Rente; криза* — нім. *die Krize; альменда* - нім. *die Allmende; інтервенція* — лат. *interventio; асоціація* - лат. *associatio; приватизація* — лат. *privatisatio; продукція* - лат. *production; меліорація* - лат. *melioratio; плантація* - лат. *piantatio; рестрикція* - лат. *restrictio; реституція* - лат. *restitutio.* Тому, щоб увійти до агроекономічної терміносистеми та підпорядкуватися граматичній системі української мови, запозичення зберегли свій рід, але їм довелося переоформити закінчення. Такого ж висновку дійшла Т. І. Панько стосовно запозичень з німецької мови: «Якщо в німецькій мові терміни — іменники жіночого роду закінчуються на **-е,** то на українському мовному грунті вони, як правило, зберігають свій рід, переоформивши закінчення **-е** відповідно до законів української морфології на **-а»** [4,с. 139]. Схожих трансформацій зазнають і французькі **запозичення** з ідентичними граматичними характеристиками. Латинізми жіночого роду із закінчення **-io** в деяких випадках змінюють його в українській мові на **-а.** Низка агроекономічних термінів латинського походження змінила не лише закінчення, але й свій рід із середнього на жіночий, напр.: *латифундія* — лат. *latifundium; субсидія* — лат. *subsidium,* або ж унаслідок відсічення закінчення деякі з них оформилися як іменники чоловічого роду, напр.: *дивіденд* - лат. *dividendum.* Поодинокі терміни не тільки зазнали повною граматичного переосмислення, але й набули всіх морфологічних властивостей іменника, зокрема значення жіночого роду, змінивши закінчення, пор.: *оренда - arendo (наймаю).* Слід зазначити, що термін ***«оренда»,*** який був запозичений через посередництво польської мови, змінив кінцевий голосний ще до входження в систему української мови, пор.: укр. *оренда* - пол. *arenda.*

Чоловічий рід репрезентують іменники-запозичення другої відміни з нульовим закінченням у називному відмінку. Найбільшу групу в агроекономічній термінології становлять терміни-англіцизми, що в мові-донорі закінчувалися на приголосний, який є характерним закінченням українських іменників чоловічого роду, напр.: *менеджмент* - англ. *management; моніторинг* — англ. *monitoring; бартер* — англ. *barter; бізнес* - англ. *business; лот* - англ. *lot; лаг* - англ. *lag; лізинг* — англ. *leasing; спот* - англ. *spot; абсентеїзм* — англ. *absenteeism.* Характерно, що більшість із цих іменників не змінила закінчення, властивого їм в англійській мові, і набула в українській мові значення чоловічого роду. Тому усвідомлення їх на ґрунті нашої мови як іменників чоловічого роду без формальних змін є цілком логічним і повністю відповідає граматичним нормам української мови. Сюди відносимо також ті англіцизми, які закінчуються в мові-джерелі на невимовний голосний -е, а оскільки його не вимовляють, то українською мовою не відтворюють та відсікають, породжуючи таким чином основу на твердий приголосний, напр.: *левередж* - англ. *leverage;*

©Т. П. Кравченко, 2011.

гедж - англ. *hedge; офшор* - англ. *off-shore.* Англомовні терміни, які засвоєні українською мовою від форми множини і які набули в ній значення однини, віднесені до чоловічого роду, тому що також закінчуються на твердий приголосний: *futures - ф'ючерс.*

Отже, більшу частину агроекономічних термінів-запозичень з англійської мови українська мова засвоїла як іменники чоловічого роду.

Чоловічий рід запозичених іменників до агроекономічної термінології представлений не лише англіцизмами, а й запозиченнями з інших мов. Терміни французького походження чоловічого роду із закінченням **-е** та основою на твердий приголосний зберегли свій рід, втративши закінчення, напр.: *патерналізм* — фр. *paternalisme; кадастр* — фр. *cadastre.*

Велику групу становлять терміни-запозичення з латинської, німецької та французької мов, що перейшли з категорії жіночого роду до категорії чоловічого роду під час їхнього освоєння морфологічною системою української мови, напр.: *бонітет* - лат. *bonitas; емфітевзис* - лат. *emphyteusis; кодекс* - лат. *codex; диспаритет - нім. Disparität; банк* - фр. *banque,* нім. *Bank,* італ. *banco; баланс* - фр. *balance; сезон* - фр. *saison.* Трансформація роду у процесі запозичення відбулася внаслідок того, що іменники жіночого роду мов-донорів мають закінчення на твердий приголосний та голосний **-е,** який відсікають, а в українській мові - це граматичні характеристики іменників чоловічого роду з нульовим закінченням. Латинські іменники жіночого роду в називному відмінку мали закінченням **-io,** а в родовому відмінку, крім закінчення **-is** (яке вказувало на належність цього слова до третьої відміни), з'являвся ще й суфікс **-on,** але через те що ці слова, ймовірно, були усними запозиченнями в різні мови, то на одному з етапів і в називному відмінку розвинувся суфікс **-он,** який на українському ґрунті став показником чоловічого роду, пор.: лат. *optio (optionis)* - англ. *option,* нім. *Option,* укр. *опціон;* лат. *audio (auctionis)* — англ. *auction,* нім. *Auction,* укр. *аукціон.*

У граматичній системі української мови середній рід представляє четверта відміна з її флексією **-а** в називному відмінку та суфіксами **-ат-, -ен-** у непрямих відмінках однини та друга відміна з флексіями **-о, -е.** Запозичених термінів-іменників середнього роду, які б належали до другої та четвертої відміни, в агроекономічній термінології не виявлено.

Запозичені терміни, що належать до іменникової відміни з нульовим омонімічним закінченням, «не маючи зовнішніх, флексійних ознак родової належності, зазнають семантико-граматичного поділу на групи, кожна з яких характеризується однією, зрідка двома ознаками роду» [1, с. 64]. Родову належність «невідмінюваних» термінів - назв осіб іншомовного походження семантично зумовлює позамовний чинник - стать особи, напр. *рантьє* — фр. *rentier,* пор.: *...середовище народження нового прошарку в суспільстві сільського рантьє* [3, с. 70]. Терміни нульової

© Т. П. Кравченко, 2011.

відміни, що позначають сукупність осіб, мають граматичне значення середнього роду, напр.: *Аграрне лобі спробувало накласти руку на 10 % державного бюджету в розмірі 4,6 млрд. грн.* [1, с.7]. На морфологічну категорію роду цих термінів-іменників у реченні вказують флексії залежних прикметників та дієслів у формі минулого часу.

Граматичний рід похідних іменників - назв неістот можна визначити за допомогою афіксів, оскільки, на думку О. К. Безпояско, «за кожною такою (похідною) лексемою закріплений суфікс, який сигналізує про родову віднесеність» [1, с. 64]. Останнім часом це набуло особливого поширення, на що вказує І. Р. Вихованець: «У сучасній українській літературній мові новоутворювані іменники здебільшого мають словотворчі форманти як показники морфологічного роду» [2, с. 91]. Це явище не може не стосуватися агроекономічних термінів-іменників, утворених поєднанням іншомовних коренів та інтернаціональних або питомих українських формантів.

Найпродуктивнішим вирізнювачем віддієслівних іменників середнього роду виступає суфікс **-нн-,** напр.: *субсидування, консервування, реформування, кооперування, фермерування, бонітування, дисконтування, парцелювання, авансування* та ін. Ці терміни середнього роду в українській мові називають абстрактні дії, процеси та стани. Середній рід деяких термінів - назв видів діяльності особи пов'язаний зі словотвірним типом із суфіксом **-ств-,** що додається до іншомовної основи, напр.: *фермерство* < *фермер-* + *-ств-(-о); трейдерство* < *трейдер-*+ *-ств-(-о).* Порівняйте в контексті: *...деякі особи, що заробляють собі на прожиття трейдерством на зерновому ринку, стверджують, що це є обмеженням вільної торгівлі* [2, с. 2]; *...визначення статусу й перспективи розвитку та соціально-економічної доцільності розвитку особистого підсобного господарства й становлення фермерства* [3, с. 4].

На належність до іменників жіночого роду вказують деякі суфікси, зокрема: **-ість** у відприкметникових іменниках-термінах на позначення якостей, властивостей, станів, напр.: *сезонність, офшорність, рентабельність, продуктивність,* **-ацій-, -ізацій-/-изацій-, -фікацій-** у термінах — назвах дій, процесів, станів, утворених в українській мові на базі запозичених коренів або оформлених за допомогою цих суфіксів запозичених цілих іменників, напр.: *консервація, контрактація, екологізація, офшоризація, приватизація, націоналізація, паспортизація, персоніфікація, інтенсифікація, парцелізація.*

Входячи до української агроекономічної терміносистеми, запозичені терміни-іменники здебільшого автоматично набувають родової належності. Родова ознака терміна-запозичення в мові-реципієнті та в мові-джерелі, якщо вона наявна, може як збігатися, так і відрізнятися, оскільки не існує ідентичності у вираженні категорії роду. Усі запозичення до агроекономічної термінології у формі однини на українському мовному

© Т. П. Кравченко, 2011.

ґрунті набули значення певного граматичного роду переважно за формальними ознаками. На належність більшості запозичених термінів-іменників до того чи того роду здебільшого впливало їхнє фонетичне оформлення. Підпорядковуючись граматичній системі української мови, запозичення або зберігали свій рід, трансформуючи закінчення, або залишали без змін флексію, проте набували іншого роду. Більшість термінів-англіцизмів у граматичній системі української мови стали іменниками чоловічого роду, оскільки за своїм звуковим складом вони відповідають саме цим іменникам.

Література

1. Безпояско О. К. Граматика української мови : Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, М М. Русанівський. - К. : Наук, думка, 1993. - 336 с.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. - K. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. - 400 с.

3. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. А. Лисенко. - Х., 1999. — 180 с.

4. Панько Т. І. Від терміна до системи : Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах / Т. І. Панько. - Львів : Вища школа, 1979. - 146 с.

Список використаних джерел

1. Пропозиція. - 2000. - № 1-12.

2. Сільський реформатор. -2000. -№7-8.

3. Хорунжий М. Й. Аграрна політика : [навч. посіб.] / М. Й. Хорунжий. - К. : КНЕУ, 1998. - 240 с.